

*Dr Dragan Vujisić, redovni profesor
Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu
ORCID: 0000-0003-2563-730X*

*Pregledni naučni rad
UDK: 340.131:366.542]:004.8
DOI: <https://doi.org/10.46793/XXIIMajsko.459V>*

VLADAVINA PRAVA I ZAŠTITA POTROŠAČA U DOBA INSTITUCIONALNIH PROMENA*

Rezime

Savremeno društvo nalazi se u novoj tehnološkoj epohi koju, na mikro nivou, karakteriše razvoj inovativnih proizvoda i usluga, novih modela njihove distribucije, kao i transformacija načina pružanja usluga. Na makro nivou, ovu epohu određuju digitalizacija i veštačka inteligencija, procesi koji sveobuhvatno preoblikuju društvene, ekonomske i pravne odnose. Njihov uticaj proteže se kroz gotovo sve sfere društvenog života, stvarajući nove obrasce komunikacije, trgovine i odlučivanja.

Iako digitalizacija i primena veštačke inteligencije donose značajne koristi potrošačima – veću dostupnost tržišta, efikasnost usluga i personalizaciju ponude – istovremeno generišu i nove rizike. Zloupotrebe podataka, netransparentni algoritamski sistemi, asimetrija informacija i tržišna dominacija velikih digitalnih platformi mogu dovesti do ugrožavanja prava potrošača i narušavanja pravne sigurnosti.

Upravo u tom kontekstu dolazi do izražaja značaj principa vladavine prava kao temeljnog načela pravne države. Vladavina prava podrazumeva da su svi subjekti – uključujući i nosioce tehnološke i ekonomske moći – podređeni zakonu, da su pravila jasna, predvidiva i jednako primenjena, te da postoje efikasni mehanizmi pravne zaštite. Pravna država, kao institucionalni okvir vladavine prava, ima obavezu da normativno odgovori na izazove digitalne transformacije kroz kontinuiranu i sistematsku zakonodavnu aktivnost.

Regulisanje oblasti veštačke inteligencije i digitalnog tržišta stoga nije samo pitanje unapređenja potrošačke zaštite, već i pitanje očuvanja samih temelja pravnog poretka. U nedostatku adekvatne regulative i efikasne primene prava, postoji rizik stvaranja normativnog vakuuma u kojem bi dominirali ekonomska moć i tehnološka kontrola, umesto prava, pravde i institucionalnih garancija. Time bi se narušila

* Rad je rezultat naučnoistraživačkog rada autora u okviru Programa istraživanja Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu za 2026. godinu, koji se finansira iz sredstava Ministarstva nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije.

suština pravne države i oslabila vladavina prava kao osnovni princip demokratskog društva.

Polazeći od navedenih izazova, predmet ovog rada jeste povezivanje principa vladavine prava i sistema zaštite potrošača u uslovima veštačke inteligencije i digitalizacije. Cilj rada je da ukaže na značaj normativnog i institucionalnog jačanja mehanizama zaštite potrošača, kao sastavnog dela očuvanja pravne države, te da doprinese postizanju višeg nivoa njihove pravne sigurnosti i zaštite.

Ključne reči: vladavina prava, veštačka inteligencija, digitalizacija, zaštita potrošača.

1. O vladavini prava

Razvijanju koncepta vladavine prava doprinela je pojava velikih revolucija, naročito Francuske revolucije iz 1789. godine, kada su ustanovljena univerzalna načela kao što su odgovornost vlasti, zakonitost uprave, shvatanje zakona kao izraza opšte volje.¹ Vladavina prava podrazumeva da u jednoj državi zakon važi za sve jednako – i za građane i za vlast.² Niko nije iznad zakona, bez obzira na funkciju, moć ili bogatstvo. U praksi to podrazumeva nekoliko ključnih stvari: a) jasni i javni zakoni – pravila moraju biti unapred poznata, razumljiva i stabilna; b) jednaka primena zakona – sudovi i institucije postupaju isto prema svima, bez privilegija ili diskriminacije; v) nezavisno sudstvo – sudije odlučuju slobodno, bez političkog ili drugog pritiska; g) zaštita ljudskih prava – država je obavezna da štiti osnovna prava i slobode građana; d) odgovornost vlasti – nosioci vlasti odgovaraju za svoje odluke i postupke.³ Vladavina prava doprinosi sprečavanju samovolje, korupcije i nesigurnosti, a doprinosi pravednijem, stabilnijem i predvidljivijem društvu.

Vladavina prava predstavlja temeljni princip demokratskog ustavnog poretka prema kojem je celokupno delovanje države podređeno pravu. Ona podrazumeva da su svi subjekti, uključujući nosioce javne vlasti, vezani zakonom i da se zakon primenjuje jednako i nepristrasno. U njenoj suštini nalaze se sledeći elementi: a) zakonitost u radu državnih organa; b) pravna sigurnost i predvidljivost pravnih normi; c) nezavisnost i nepristrasnost sudstva; d) zaštita osnovnih ljudskih prava i sloboda, e) odgovornost vlasti i postojanje delotvornih pravnih sredstava. Vladavina prava sprečava arbitarnost i zloupotrebu moći te osigurava funkcionisanje države na osnovu prava, a ne samovolje. Kao takva, ona predstavlja ključni uslov demokratskog društva i efektivne zaštite prava građana. Da bi se određeni pravni sistem mogao okarakterisati kao poredak vladavine prava potrebna je egzistencija nekoliko principa i institucija, kao što su: 1. legitimitet vlasti, 2. podela vlasti, 3. postojanje nezavisnog

¹ Vujisić, D., *Vladavina prava i usluge*, Zbornik radova: Usluge i vladavina prava, Kragujevac, 2021, str. 491.

² Postema, G., *Law's Rule: The Nature, Value, and Viability of the Rule of Law*, 2022, str. 45.

³ Fuller, L.L., *The Morality of Law*, 2. izdanje, New Haven 1971, str. 39-41.

sudstva, 4. princip legaliteta koji se izražava kroz pojmove ustavnost i zakonitost, 5. konstitucionalne garancije ljudskih i građanskih prava, 6. postojanje slobodne privrede i privrednih aktivnosti.⁴ U ustavnopravnom smislu, vladavina prava se ostvaruje kroz: načelo zakonitosti, podelu vlasti, nezavisno i nepristrasno sudstvo, ustavnu kontrolu zakonodavne i izvršne vlasti, delotvornu sudsku zaštitu prava pojedinaca.⁵

U evropskom pravu, vladavina prava predstavlja jednu od temeljnih vrednosti Evropske unije, zajedno s demokratijom i poštovanjem ljudskih prava (član 2 Ugovora o EU). Evropski sud za ljudska prava razvio je bogatu praksu kojom vladavinu prava povezuje s principima pravne sigurnosti, zabrane retroaktivnosti i prava na pravično suđenje.⁶ Vladavina prava nije isključivo formalno poštovanje zakona, već sveobuhvatan sistem vrednosti i institucija koji osigurava ograničavanje vlasti, zaštitu prava pojedinca i stabilnost pravnog poretka.

Vladavina prava predstavlja jedno od osnovnih načela savremene ustavne države i demokratskog poretka. Ona označava stanje u kojem je vršenje javne vlasti ograničeno i uređeno pravnim normama, a zakon ima vrhovnu snagu u odnosu na političku moć. U klasičnoj teoriji, pojam vladavine prava veže se za A. V. Diceyja, koji ističe tri ključna elementa: 1) supremaciju prava nad samovoljom vlasti, 2) jednakost svih pred zakonom, 3) zaštitu osnovnih prava kroz redovan sudski sistem.⁷ Savremeni pristupi ovom konceptu dodatno naglašavaju materijalni aspekt vladavine prava, koji, pored formalne zakonitosti, uključuje i poštovanje ljudskih prava, demokratskih vrednosti i socijalne pravde.

Ljudska i građanska prava i slobode jesu osnov celokupnog pravnog poretka, ali i sredstvo ograničavanja vlasti. Ona su nedodirljiva sfera u koju državna vlast ne sme da zadire. Ta prava i slobode su neotuđiva i pripadaju svakom čoveku kao ljudskom biću. „Zakonodavna vlast, kao najvažniji stvaralac pozitivnog prava, mora omogućiti ostvarivanje i zaštitu ljudskih i građanskih prava. Ustavom proglašena deklaracija ljudskih sloboda i prava mora biti temelj celokupnog zakonodavstva. Zakonodavna vlast ne može zakidati na ljudskim pravima koja je garantovao ustav. U tom smislu ona nije apsolutno slobodna, tj. nije pravno neograničena vlast.“⁸ Ekonomska prava i slobode predstavljaju značajnu grupu ljudskih i građanskih prava. Značaj ovih prava i sloboda primetan je i u razvijenim, ali i u tranzicionim društvima i ekonomijama, iako se razlikuje pristup ovim pravima i slobodama. Jedan od pristupa odnosi se i na pojam države blagostanja, što podrazumeva državnu intervenciju u smislu finansiranja određenih institucija koje pružaju određene usluge koje su direktno usmerene na

⁴ Vujisić, D., *nav. članak*, str. 498.

⁵ Allan, S., *The Rule of Law*, Zbornik radova: Philosophical Foundations of Constitutional Law, 2016, str. 201–220.

⁶ Vid. *Sunday Times v. United Kingdom* (No. 1), Judgment of 26 April 1979, Series A no. 30.

⁷ Diceyja, A. V., *Introduction to the Study of the Law of the Constitution*, London 1885, str. 183-189, dostupno na: https://constitution.org/1-Constitution/cmt/avd/law_con.htm#google_vignette

⁸ *Komentar Ustava Republike Srbije*, Beograd, 2009, str. 47.

ekonomska prava i slobode.⁹ Svakako, preduslov za ostvarenje ekonomskih prava i sloboda jesu slobodno tržište i privatna svojina, koji su direktno usmereni na rast privrede i opšte blagostanje i prosperitet jednog društva.

Slobodno tržište usmereno je na nesmetano učešće na tržištu po principima ponude i tražnje. Samim tim, slobodno tržište i slobodna konkurencija neophodni su preduslovi za vladavinu prava i socijalnu pravdu. Međutim, ograničenja slobodne konkurencije su potrebna radi otklanjanja mogućnosti za stvaranje monopola na tržištu. Radi sprečavanja stvaranja monopola na tržištu koja negativno utiče na konkurenciju između trgovaca, ali i na ostvarenje prava potrošača, potrebno je da zakonodavnim okvirom budu sprečene zloupotrebe na tržištu. Stoga se nacionalnim zakonodavstvima iz oblasti trgovine predviđaju mere i podsticaji za sprečavanje monopola na tržištu, nedozvoljene tržišne utakmice i nelojalne konkurencije. Odstupanje od ovakvog pristupa vezujemo za oblasti u kojima postoji naročiti opšti interes, kao što su delatnosti od opšteg interesa koje dobijaju pravnu formu javnih službi. To znači da kada javne službe ostvaruju dobit, to se čini u javnom interesu, a ne u privatnom, odnosno u interesu individualnih vlasnika kapitala.

Vladavina prava u pravnom poretku Republike Srbije predstavlja jedno od temeljnih ustavnih načela. Ustav Republike Srbije iz 2006. godine u članu 3 propisuje da je „vladavina prava osnovna pretpostavka Ustava i zasniva se na neotuđivim ljudskim i manjinskim pravima, podeli vlasti, nezavisnom sudstvu i ustavnosti i zakonitosti“.¹⁰ Načelo vladavine prava u Ustavu Srbije konkretizuje se kroz više ustavnih instituta. Pre svega, ono se ostvaruje putem načela ustavnosti i zakonitosti, prema kojem svi opšti i pojedinačni akti moraju biti u saglasnosti s Ustavom i zakonom. Nadalje, načelo podele vlasti (član 4) obezbeđuje međusobnu kontrolu zakonodavne, izvršne i sudske vlasti, čime se sprečava koncentracija moći i samovolja vlasti. Poseban značaj u ostvarivanju vladavine prava ima nezavisnost sudstva, garantovana ustavnim odredbama o stalnosti sudijske funkcije, nepristrasnosti i zabrani uticaja drugih grana vlasti. Uz to, Ustavni sud Republike Srbije ima ključnu ulogu u zaštiti ustavnosti i zakonitosti, kao i u kontroli ustavnosti zakona i drugih opštih akata. Vladavina prava u ustavnom sistemu Srbije neraskidivo je povezana sa zaštitom ljudskih i manjinskih prava, koja su u Ustavu široko garantovana i neposredno primenjiva. Pravo na pravično suđenje, pravna sigurnost, zabrana retroaktivnog delovanja propisa i dostupnost pravne zaštite predstavljaju bitne elemente ovog principa. Ustav Republike Srbije normativno uspostavlja vladavinu prava kao osnovu funkcionisanja države, ali njena stvarna realizacija zavisi od dosledne primene ustavnih načela, efikasnosti institucija i poštovanja nezavisnosti pravosuđa u praksi.¹¹

Iz ugla ekonomskih prava i sloboda, Ustavom Republike Srbije je propisano „Ekonomsko uređenje u Republici Srbiji počiva na tržišnoj privredi, otvorenom i

⁹ Jovanović, V., *Država blagostanja i tranzicija*, Beograd, 2009, str. 67-72.

¹⁰ Ustav Republike Srbije (u daljem tekstu: Ustav RS), *Sl. glasnik RS*, br. 98/2006, 115/2021.

¹¹ Vid. Orlović, S., *Ustavno pravo*, Novi Sad, 2008, str. 283-284.

slobodnom tržištu, slobodi preduzetništva, samostalnosti privrednih subjekata i ravnopravnosti privatne i drugih oblika svojine¹². Iz ovoga proizilazi da su osnovne celine slobodne privrede ravnopravnost privatne i drugih oblika svojine, slobodu tržišnih aktivnosti, slobodu preduzetništva i samostalnost privrednih subjekata. Sloboda tržišta predstavlja primat u pogledu stvaranja pretpostavki za ostvarenje ekonomskih prava i sloboda.¹³

U pogledu slobodnog tržišta, Ustavom je predviđeno da je Republika Srbija jedinstveno privredno područje sa jedinstvenim tržištem roba, rada, kapitala i usluga.¹⁴ Osnovni pojmovi slobodnog tržišta definisani su i nekim drugim odredbama ustava: svi imaju jednak pravni položaj na tržištu (čl. 84 st. 1), prava stečena ulaganjem kapitala na osnovu zakona, ne mogu zakonom biti umanjena (čl. 84 st. 3), strana lica izjednačena su na tržištu sa domaćim (čl. 84 st. 4). Sloboda tržišta, odnosno slobodna privreda jeste vrednost kojoj se teži. Sloboda u oblasti tržišne ekonomije jeste jedna od osnovnih vrednosti kojoj se teži.¹⁵ Pretpostavke za ostvarenje ove vrednosti jesu: privatna svojina kao dominantna svojina, slobodna konkurencija, sloboda izbora pravnih formi organizovanja preduzetništva, vladavina prava (sa svim svojim kvalitetima), kvalitetna regulacija, nova uloga države u ekonomiji (regulator i kreator pravila igre i kontrolor poštovanja propisanih tržišnih pravila igre), snažan institucionalni kapacitet državnih i regulatornih institucija, kultura preduzetništva i snažan poslovni moral, ugovorna sloboda i zaštita ugovora, pravna kultura i snažna pravna svest, snažna zaštita svojinskih prava, politička stabilnost i stvarna demokratija.¹⁶

Ustavom je garantovana sloboda privrednog delovanja, odnosno preduzetništva (čl. 82 st. 1). Međutim, slobodno preduzetništvo ne znači apsolutizam, neograničenu tržišnu i ekonomsku moć. Dakle, postoje ograničenja. U tome je sama ustavna norma jasna. Tako se „preduzetništvo može ograničiti zakonom, radi zaštite zdravlja ljudi, životne sredine i prirodnih bogatstava i radi bezbednosti Republike Srbije“ (čl. 83 st. 2).

Iz ugla ostvarenja ekonomskih prava i sloboda, kao i uspostavljanja slobodnog tržišta, značajno pitanje jeste i zaštita potrošača.¹⁷ Zaštita potrošača predstavlja element ekonomskog uređenja Republike Srbije, koji treba regulisati ustavom kao najvišim pravnim aktom u jednoj zemlji. Ustavom je u pogledu zaštite potrošača posebno izdvojeno: „Posebno su zabranjene radnje usmerene protiv zdravlja, bezbednosti i privatnosti potrošača, kao i sve nečasne radnje na tržištu.“¹⁸ Ovo, kao i

¹² Ustav RS, čl. 82. st. 1.

¹³ Vid. Savković, V., *Odnos temeljnih sloboda unutrašnjeg tržišta i temeljnih ljudskih prava u praksi Suda pravde EU*, Revija za kriminologiju i krivično pravo, br. 2/2009, str. 9–30.

¹⁴ Ustav RS, čl. 82. st. 2.

¹⁵ Vasiljević, M., *Privreda i vladavina prava*, Pravo i privreda, br. 4-6/2011, str. 31.

¹⁶ *Isto*.

¹⁷ Rapajić, M., *Uloga izvršne i upravne vlasti, kao i nevladinih organizacija u zaštiti prava potrošača*, Zbornik radova: Usluge i zaštita korisnika, Kragujevac, 2015. str. 847-878.

¹⁸ Ustav RS, čl. 90.

mnoga druga načela ustanovljena Ustavom, detaljnije su razrađena kroz konkretne zakonodavne propise.

2. Zaštita potrošača u doba institucionalnih promena

2.1. Veštačke inteligencije i zaštita potrošača

Veštačka inteligencija (VI) danas ima značajan uticaj na način na koji živimo, radimo i kupujemo. Algoritmi koje koriste kompanije mogu analizirati ogromne količine podataka o potrošačima — navike kupovine, lokaciju, interesovanja i slično — kako bi ponudili prilagođene proizvode i usluge.¹⁹ Iako to može poboljšati korisničko iskustvo, istovremeno otvara pitanja o privatnosti, transparentnosti i zaštiti prava potrošača.²⁰

Ključni izazovi u oblasti zaštite potrošača kada je reč o VI uključuju: a) transparentnost odluka (potrošači često ne znaju kako VI sistemi donose odluke koje utiču na njih, poput personalizovanih ponuda ili kreditnih procena), b) pristrasnost algoritama (ako se VI trenira na nepotpunim ili pristrasnim podacima, može donositi odluke koje diskriminišu određene grupe korisnika), c) zaštita podataka (prikupljanje i obrada ličnih podataka moraju biti u skladu sa zakonima o privatnosti).²¹ Zaštita potrošača u eri VI znači balans između inovacija i odgovornosti. Dok VI može unaprediti kvalitet usluga i efikasnost tržišta, važno je da se očuvaju osnovna prava korisnika - pravo na informisanost, privatnost i pravičan tretman.²²

Otklanjanje rizika koji potiču od veštačke inteligencije može se postići regulisanjem veštačke inteligencije. Regulacija VI postaje ključna tema i u međunarodnim okvirima i na nacionalnom nivou. Evropska unija, na primer, usvojila je Uredbu 2024/1689 o veštačkoj inteligenciji (u daljem tekstu: Uredba o VI)²³ koji ima cilj da obezbedi bezbednu i etičku upotrebu VI sistema. Ovaj akt predviđa da sistemi visoke rizičnosti budu strogo kontrolisani i testirani pre nego što se primene na tržištu. Ovo je prvi sveobuhvatni zakon na nivou EU koji reguliše VI sisteme, uključujući obaveze za pružaoce VI, zabrane visokorizičnih praksi i sistem rizika.²⁴

¹⁹ Mihajlović, B., *Veštačka inteligencija i osnovna prava potrošača*, Zbornik radova Pravnog fakulteta, knj. 2, Kragujevac, 2025, str. 531.

²⁰ Chesterman, S., Gao, Y., Hahn, J., et al., *Evolution of AI Governance*, dostupno na: DOI: 10.36227/techrxiv.24681063.v1, 17.2.2026.

²¹ Vid. Busch, C., *Consumer law for AI Agents*, dostupno na: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=5187056, 16.2.2026.

²² Isto.

²³ Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828 (Artificial Intelligence Act), (u daljem tekstu: Uredba o VI) OJ L 2024/1689, 12.7.2024.

²⁴ Uredba o VI, čl. 9-16.

Cilj je zaštita osnovnih prava i bezbednosti građana, podsticanje odgovornog razvoja i upotrebe VI tehnologija. Ključne karakteristike Uredbe o VI su: zabranjuje sisteme s „neprihvatljivim rizikom” kao što su društveno ocenjivanje (*“social scoring”*), manipulativne prakse itd.; definiše „*high-risk*” AI sisteme i zahteve za njihovu upotrebu; uvođenje obaveza transparentnosti za modele opšte namene; npr. za podatke o treningu modela.²⁵ U pogledu zaštite potrošača, Uredbom je u polje predmeta i cilja uredba definisana zaštita zdravlja, bezbednosti i osnovnih prava potrošača.²⁶ Ono što je ključno u eri veštačke inteligencije, jeste sprečavanje nedozvoljenih praksi i manipulacije potrošačima od strane veštačke inteligencije, kao i iskorišćavanje posebno ranjivih grupa kao što su stariji i deca. Stoga je Uredbom definisan pojam visokorizičnih sistema, u koje spada i veštačka inteligencija koja može da utiče na pristup uslugama, kreditnu sposobnost, cenu ili uslove ugovora.²⁷ Stoga su odredbe Uredbe koje sadrže zahteve za visokorizične sisteme, takođe, ključne za zaštitu potrošača, jer se odnose na upravljanje rizicima, princip nediskriminacije, kao i na principe tačnosti i bezbednosti.²⁸ Posebno značajan u eri primene veštačke inteligencije jeste princip transparentnosti.²⁹ U pogledu zaštite potrošača, imajući u vidu da je pravo na informisanje jedno od najznačajnijih prava potrošača,³⁰ princip transparentnosti se naročito mora poštovati u ovoj oblasti. S obzirom da razvoj veštačke inteligencije omogućava kupovinu uz pomoć veštačke inteligencije, uslov transparentnosti se ispunjava na taj način što potrošač mora biti obavešten da komunicira sa veštačkom inteligencijom (*chatbot*), da je sadržaj generisan veštačkom inteligencijom (*deepfake*, VI reklame).³¹

Na nivou Evropske unije, još nekim dokumentima je regulisana upotreba veštačke inteligencije u svim oblastima, pa i u oblasti zaštite potrošača. Takav je i *General-Purpose AI Code of Practice (GPAI)*³² su smernice EU Komisije za implementaciju obaveza *AI Act*-a za modele opšte namene (dobrovoljne, ali priznate za dokazivanje usklađenosti). Pored toga, nekim drugim propisima kojima se direktno ne reguliše veštačka inteligencija, ipak su predviđene određene odredbe koje su usmerene na zaštitu potrošača u pogledu primene veštačke inteligencije. Takav je Akt

²⁵ Uredba o VI, čl. 16.

²⁶ Uredba o VI, čl. 1.

²⁷ Uredba o VI, čl. 6, 7.

²⁸ Uredba o VI, čl. 8-15.

²⁹ Riefa, C., Coll, L., *The transformative potential of Enforcement Technology (EnfTech) in consumer law*, Reading, 2024, str. 76-77.

³⁰ Vujisić, D., *Pravo potrošača na informisanost – neki primeri iz prakse Suda pravde Evropske unije*, Zbornik radova Pravnog fakulteta, knj. 2, Kragujevac, 2025, str. 491-512.

³¹ Uredba o VI, čl. 50.

³² European Commission, *General-Purpose AI Code of Practice*, Brussels, 10 July 2025, dostupno na: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/general-purpose-ai-code-practice>, 19.2.2026.

o digitalnim uslugama *Digital Services Act (DSA)*³³ kojim se uređuje odgovornost digitalnih platformi, transparentnost algoritamskih sistema i bezbednost korisnika. Takođe, takva je Opšta uredba o zaštiti podataka³⁴ koja se primenjuje i na sisteme veštačke inteligencije koji obrađuju lične podatke korisnika i relevantna je za zaštitu prava potrošača. *GDPR* iako nije „AI zakon“, veoma je važan za potrošače. Posebno treba istaći sledeće odredbe: član 5 - Načela obrade podataka (zakonitost, transparentnost); čl. 13 i 14 - Pravo potrošača na informisanje; čl. 22 – Automatizovano odlučivanje i profilisanje. Potrošač ima pravo da ne bude predmet odluke zasnovane isključivo na automatizovanoj obradi, npr. VI koji odbija kredit ili menja cenu.

U pogledu zaštite potrošača u oblasti veštačke inteligencije značajni su i drugi propisi u oblasti zaštite potrošača, kao što su Direktiva 2011/83/EU o pravima potrošača³⁵ (informisanost, digitalni sadržaj, online ugovori), Direktiva 2005/29/EC o nepoštenim poslovnim praksama³⁶ (VI manipulacija, obmanjujući algoritmi, „dark patterns“), Direktiva (EU) 2019/2161 o modernizaciji pravila Unije o zaštiti potrošača³⁷ (transparentnost online platformi i personalizovanih cena). Značajni su i principi objavljeni od strane Evropskog pravnog instituta, koji se odnose na upotrebu digitalnih asistenata kod potrošačkih ugovora.³⁸

³³ Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market for Digital Services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act), OJ L 277, 27.10.2022.

³⁴ Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation), OJ L 119, 4.5.2016.

³⁵ Directive 2011/83/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2011 on consumer rights, amending Council Directive 93/13/EEC and Directive 1999/44/EC of the European Parliament and of the Council and repealing Council Directive 85/577/EEC and Directive 97/7/EC of the European Parliament and of the Council, OJ L 304, 22.11.2011.

³⁶ Directive 2005/29/EC of the European Parliament and of the Council of 11 May 2005 concerning unfair business-to-consumer commercial practices in the internal market and amending Council Directive 84/450/EEC, Directives 97/7/EC, 98/27/EC and 2002/65/EC of the European Parliament and of the Council and Regulation (EC) No 2006/2004 of the European Parliament and of the Council, OJ L 149, 11.6.2005.

³⁷ Directive (EU) 2019/2161 of the European Parliament and of the Council of 27 November 2019 amending Council Directive 93/13/EEC and Directives 98/6/EC, 2005/29/EC and 2011/83/EU of the European Parliament and of the Council as regards the better enforcement and modernization of Union consumer protection rules, OJ L 328, 18.12.2019.

³⁸ Vid. European University Institute, Guiding Principles and Model Rules on Digital Assistants for Consumer Contracts, dostupno na: https://www.europeanlawinstitute.eu/fileadmin/user_upload/p_eli/Projects/Algorithmic_Contracts/Guiding_Principles_and_Model_Rules_on_Digital_Assistants_for_Consumer_Contracts.pdf, 18.2.2026.

U Republici Srbiji osnovni propis u oblasti zaštite potrošača jeste Zakon o zaštiti potrošača.³⁹ Ovo je osnovni zakon kojim se uređuje oblast zaštite potrošača. Iako se ovim zakonom ne reguliše posebno primena veštačke inteligencije u ovoj oblasti, smatramo da bi se opšta pravila koja se odnose na pravo na informisanje, zaštitu od nepoštenih poslovnih praksi moglo primeniti i u slučajevima kada su prava potrošača povređena zbog određenih praksi veštačke inteligencije, kao što su manipulacija ponašanjem potrošača putem lažnih preporuka ili skriveno personalizovanih cena od strane veštačke inteligencije. Oblast primene veštačke inteligencije, kao i posebne primene veštačke inteligencije u potrošačkom pravu nije regulisana, ni Zakonom o zaštiti potrošača, ni drugim propisom. Međutim, planirana je izrada Zakona o veštačkoj inteligenciji,⁴⁰ a usvojeni su i određeni strateški dokumenti, kao što je Strategija razvoja veštačke inteligencije.⁴¹ Strategija razvoja veštačke inteligencije 2020–2025 - strategija koja postavlja osnovne ciljeve razvoja AI u Srbiji. Nova Strategija razvoja veštačke inteligencije 2025–2030 je usvojena 2025 i predviđa usvajanje nacionalnog zakona o AI u 2025–2026. godini. Ona predstavlja korak unapred zbog sledećih delova u sadržini: načelo „human-centric AI“, zaštita građana i potrošača, usklađivanje sa EU AI Act-om, najava budućeg Zakona o veštačkoj inteligenciji. Takođe, u Republici Srbiji su usvojene Etičke smernice za bezbednu i pouzdanu upotrebu veštačke inteligencije, usvojene od Vlade R. Srbije 2023, daju etičke principe za razvoj i primenu veštačke inteligencije.⁴²

2.2. Digitalizacija i zaštita potrošača

Zaštita potrošača i digitalizacija su danas usko povezane jer se sve veći deo kupovine, komunikacije i usluga odvija online. Osnovne karakteristike digitalnog tržišta, kao što su brzina interakcija između kompanija i njihovih potrošača i dobavljača, dinamičnost, fleksibilnost, širina izbora, stvaranje novih proizvoda i usluga, ostvarile su značajan uticaj i na potrošačko pravo.⁴³ Taj uticaj naročito je vidljiv u pogledu ostvarivanja prava potrošača povodom korišćenja digitalnog sadržaja i digitalnih usluga.⁴⁴ Digitalni sadržaj i digitalne usluge postaju sve značajniji deo savremene privrede, ali i svakodnevnog života potrošača.⁴⁵ Potrebe potrošača za

³⁹ Zakon o zaštiti potrošača, *Sl. glasnik RS*, br. 88/2021.

⁴⁰ Lepetić, J., *Veštačka inteligencija i upravljanje privrednim društvima*, Zbornik radova: Veštačka inteligencija: izazovi u poslovnom pravu, Beograd, 2024, str. 246.

⁴¹ Isto; Sekulić, A., *Veštačka inteligencija u funkciji održivog poslovanja*, Pravo i privreda, br. 3/2025, str. 379.

⁴² Isto.

⁴³ Mihajlović, B., *Promena potrošačkog prava u digitalno doba*, Kragujevac, 2023, str. 5.

⁴⁴ Vid. Sein, K., *The applicability of the Digital Content Directive and Sales of Goods Directive to goods with digital elements*, *Juridica International*, br. 30/2021, str.24.

⁴⁵ Mihajlović, B., *nav.delo*, str. 216.

informacijama, ličnim razvojem, zabavom, komunikacijom i društvenim interakcijama sve više zadovoljavaju pružaoci digitalnog sadržaja.⁴⁶

Digitalizacija znači primenu digitalnih tehnologija u poslovanju i svakodnevnom životu — online trgovine, mobilne aplikacije, digitalna plaćanja, itd. npr, e-trgovine, streaming platforme, fintech aplikacije, digitalne pretplate.

Digitalizacija u kontekstu potrošača podrazumeva prelazak usluga i trgovine na online okruženje, uključujući: E-trgovinu (online prodavnice, marketplace platforme), digitalne usluge (*streaming, cloud*, aplikacije), elektronska plaćanja, korišćenje veštačke inteligencije i algoritama za personalizaciju ponuda. Primeri velikih digitalnih platformi su: *Amazon, Alibaba, Google, Meta*.

Digitalno tržište omogućuje lakše upoređenje cena, veći izbor i praktičnost, ali donosi i nove rizike i otvara niz pitanja u zaštiti potrošača, kao što su: lažne recenzije i manipulativni dizajn (*dark patterns*) - Web-stranice mogu koristiti dizajn koji podstiče impulzivnu kupovinu ili otežava otkazivanje pretplate; zaštita podataka - lični podaci postali su "nova valuta", potrošači često nisu svesni kako se njihovi podaci koriste; algoritamsko određivanje cena - cene se mogu prilagođavati na osnovu ponašanja korisnika; i dr. Evropska komisija donela je niz mera za jačanje digitalne zaštite potrošača, uključujući: Akt o digitalnim uslugama (*Digital Services Act – DSA*), Akt o digitalnim tržištima (*Digital Markets Act – DMA*), modernizaciju pravila o e-trgovini. Cilj je: veća transparentnost platformi, uklanjanje nezakonitog sadržaja, poštena tržišna utakmica, bolja kontrola nad ličnim podacima.

Ključni izazovi za zaštitu potrošača su: zaštita ličnih podataka (digitalne platforme prikupljaju ogromne količine podataka o korisnicima; rizici uključuju zloupotrebu podataka, neovlašćeno deljenje informacija, krađu identiteta; u Evropskoj uniji u cilju zaštite potrošača primenjuje se Opšta uredba o zaštiti podataka (*GDPR*) koja daje potrošačima pravo na: informisanost o obradi podataka, pristup podacima, brisanje podataka („pravo na zaborav“), prenosivost podataka); *Online* kupovina i pravo na povraćaj (kod kupovine na daljinu potrošači u EU imaju: pravo na odustanak od ugovora u roku od 14 dana, pravo na jasne informacije o ceni, troškovima isporuke i uslovima; relevantna direktiva je Direktiva o pravima potrošača); Algoritmi i manipulacija cenama (digitalizacija je omogućila: personalizovane cene (*dynamic pricing*), prikazivanje prioritizovanih proizvoda, „tamne obrasce“ (*dark patterns*) koji utiču na odluke potrošača); EU je odgovorila novim pravilima u okviru: *Digital Services Act* i *Digital Markets Act*, koji imaju za cilj: veću transparentnost algoritama, kontrolu velikih platformi, zaštitu od manipulativnih praksi; Bezbednost digitalnih plaćanja (digitalna plaćanja nose rizike: *phishing* prevare, lažne online prodavnice, zloupotreba kartica. EU regulativa u ovoj oblasti uključuje: *Payment Services Directive* koja uvodi: snažnu autentifikaciju korisnika (*SCA*) i veću sigurnost online transakcija). Svi ovi problemi u pravnom položaju potrošača predupređeni su usvajanjem regulativa u ovoj oblasti, kojima su

⁴⁶ Helberger, N. et al, *Digital content contracts for consumers*, Journal of Consumer Policy, br. 1/2013, str. 37-38.

uvedene mere za zaštitu potrošača na digitalnom tržištu. Svaka od tih mera se bavi određenim aspektom digitalnog tržišta, a ipak dele zajednički cilj – postizanje ravnoteže između pružanja najvišeg nivoa zaštite potrošača i izbegavanje prekomerne regulative, koja bi mogla da ometa tehnološki razvoj.⁴⁷

Ipak, digitalizacija donosi i brojne koristi za potrošače: lakše poređenje cena, veći izbor proizvoda, brža komunikacija sa prodavcima, lakše podnošenje pritužbi online, veća konkurencija na tržištu.

Dakle, digitalizacija je znatno unapredila položaj potrošača, ali je istovremeno i stvorila nove oblike rizika. Rizici se javljaju i na strani trgovaca i na strani potrošača. Trgovci nailaze na probleme sa troškovima prilagođavanja svojih ugovora posebnim obaveznim pravilima za isporuku digitalnog sadržaja ili digitalnih usluga, što stvara razlike u pogledu područja primene i sadržaja među posebnim nacionalnim pravilima merodavnim za takve ugovore.⁴⁸ Rizici sa kojima se susreću potrošači odnose se na poteškoće u pogledu kvaliteta ili pristupa digitalnom sadržaju ili digitalnim uslugama (npr. dobijaju pogrešan ili neispravan digitalni sadržaj ili digitalne usluge ili ne mogu pristupiti predmetnom digitalnom sadržaju ili digitalnoj usluzi i tako trpe finansijsku i/ili nefinansijsku štetu).⁴⁹ Zbog toga je važno stalno prilagođavati zakonodavstvo i edukovati potrošače o njihovim pravima u digitalnom okruženju.

U narednim godinama fokus će biti na: dinamičnoj i kontinuiranoj regulativi, zaštiti svih a naročito tzv. ranjivih potrošača, naročito dece u digitalnom okruženju, odgovornosti platformi za sadržaj, prekograničnoj online trgovini. EU već razvija dodatne propise o veštačkoj inteligenciji i digitalnoj odgovornosti.

U Srbiji je zaštita potrošača u doba digitalizacije regulisana kombinacijom Zakona o zaštiti potrošača, elektronskoj trgovini, zaštiti podataka i platnim uslugama, uz usklađivanje sa pravom Evropske unije. I pored regulative, u praksi postoje problemi: lažne online prodavnice (posebno preko društvenih mreža), neizdavanje fiskalnih računa, otežano ostvarivanje prava kod prekogranične kupovine, manipulativni digitalni marketing, zloupotreba ličnih podataka. Srbija dalje usklađuje propise sa pravom EU, posebno u oblastima: digitalnih platformi, veštačke inteligencije, prekogranične e-trgovine, zaštite dece na internet.

⁴⁷ Vid. Sposini, L., *The Italian implementation of the sale of goods directive and the digital contents and services directive: between critical issues and novelties*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, Vol. 74, No 5-6, 2024, str. 798.

⁴⁸ Vid. Sein, K., Spindler, G., *The new Directive on contracts for the supply of digital content and digital services – scope of application and trader's obligation to supply – part 1*, European Review of Private Law, br. 3/2019, str. 260.

⁴⁹ Vid. Schulze, R., *Supply of digital content: a new challenge for European contract law*, Zbornik radova: *European Contract Law and the Digital Single Market*, Antwerp 2016, str. 130.

3. Zaključak

Analiza odnosa između vladavine prava i zaštite potrošača potvrđuje da efikasan sistem zaštite potrošača nije moguć bez dosledne primene načela zakonitosti, pravne sigurnosti, jednakosti pred zakonom i pristupa pravdi. Vladavina prava obezbeđuje normativni i institucionalni okvir u kojem se prava potrošača ne zadržavaju na deklarativnom nivou, već se ostvaruju kroz transparentno zakonodavstvo, nezavisne regulatorne organe i delotvorne mehanizme sudske i vansudske zaštite. Istovremeno, visok nivo zaštite potrošača doprinosi jačanju poverenja u pravni poredak i tržišne institucije, podstičući odgovorno poslovanje i održivi ekonomski razvoj. U tom smislu, dalja harmonizacija nacionalnih propisa sa standardima Evropska unija, uz unapređenje institucionalnih kapaciteta i pravne kulture, predstavlja ključni korak ka izgradnji sistema u kojem su interesi potrošača efikasno zaštićeni, a principi vladavine prava dosledno ostvareni u praksi.

Razvoj veštačke inteligencije otvara značajne mogućnosti za unapređenje tržišnih procesa, personalizaciju usluga i povećanje efikasnosti poslovanja, ali istovremeno nameće složene izazove u oblasti zaštite potrošača. Automatizovano donošenje odluka, obrada velikih količina podataka i primena algoritamskih sistema mogu dovesti do netransparentnosti, diskriminatornih praksi, povrede privatnosti i neravnoteže u ugovornim odnosima, čime se dovodi u pitanje ostvarivanje osnovnih potrošačkih prava. Stoga je neophodno uspostaviti jasan, predvidiv i tehnološki neutralan regulatorni okvir koji će obezbediti transparentnost, odgovornost i kontrolu nad primenom sistema veštačke inteligencije, uz očuvanje visokog nivoa zaštite potrošača. Poseban značaj imaju obaveze informisanja, pravo na ljudsku intervenciju u automatizovanom odlučivanju, kao i efikasni mehanizmi pravne zaštite. Samo uravnotežen pristup, koji istovremeno podstiče inovacije i garantuje zaštitu prava potrošača, može doprineti izgradnji poverenja u digitalno tržište i održivom razvoju savremene digitalne ekonomije.

Rast e-trgovine predstavlja jedan od ključnih pokretača savremene privrede, čiji potencijal još uvek nije u potpunosti iskorišćen, što nameće potrebu za sveobuhvatnim i usklađenim pravnim uređenjem digitalnog tržišta na globalnom i nacionalnom nivou. Uklanjanje prepreka razvoju e-trgovine, uz istovremeno obezbeđivanje visokog nivoa zaštite potrošača i pravne sigurnosti trgovaca, od suštinskog je značaja za podsticanje digitalne ekonomije i opšteg privrednog rasta. Poseban akcenat treba staviti na usklađivanje ključnih aspekata ugovornog prava koji se odnose na isporuku digitalnog sadržaja i digitalnih usluga, kako bi se smanjila pravna fragmentacija, povećala predvidivost poslovanja, naročito za mala i srednja preduzeća, i ojačalo poverenje potrošača, posebno u prekograničnim transakcijama. Jasna, obavezna i usklađena ugovorna prava doprinela bi većoj pravnoj sigurnosti, smanjenju transakcionih troškova i efikasnijem rešavanju sporova, čime bi se stvorili

preduslovi za stabilno i integrisano digitalno tržište zasnovano na visokom stepenu zaštite i poverenja svih učesnika.

*Dragan Vujisić, Ph.D., Full-time Professor
University of Kragujevac Faculty of Law*

THE RULE OF LAW AND CONSUMER PROTECTION IN THE AGE OF INSTITUTIONAL CHANGES

Rezime

Contemporary society is in a new technological epoch, which, on a micro level, is characterized by the development of innovative products and services, new models of their distribution, as well as the transformation of the way services are provided. At the macro level, this era is defined by digitization and artificial intelligence, processes that are comprehensively reshaping social, economic and legal relations. Their influence extends through almost all spheres of social life, creating new patterns of communication, trade and decision-making.

Although digitization and the application of artificial intelligence bring significant benefits to consumers - greater market availability, service efficiency and personalization of the offer - they also generate new risks. Misuse of data, non-transparent algorithmic systems, asymmetry of information and market dominance of large digital platforms can lead to endangerment of consumer rights and violation of legal security.

It is precisely in this context that the importance of the principle of the rule of law as a fundamental principle of the rule of law comes to the fore. The rule of law implies that all subjects - including holders of technological and economic power - are subject to the law, that the rules are clear, predictable and equally applied, and that there are effective legal protection mechanisms. The rule of law, as the institutional framework of the rule of law, has the obligation to normatively respond to the challenges of digital transformation through continuous and systematic legislative activity.

Regulating the field of artificial intelligence and the digital market is therefore not only a question of improving consumer protection, but also a question of preserving the very foundations of the legal order. In the absence of adequate regulation and effective application of law, there is a risk of creating a normative vacuum in which economic power and technological control would dominate, instead of law, justice and institutional guarantees. This would undermine the essence of the rule of law and weaken the rule of law as a basic principle of a democratic society.

Based on the aforementioned challenges, the subject of this paper is the connection of the principles of the rule of law and the system of consumer protection in the conditions of artificial intelligence and digitalization. The aim of the work is to point out the importance of normative and institutional strengthening of consumer protection mechanisms, as an integral part of preserving the rule of law, and to contribute to achieving a higher level of their legal security and protection.

Key words: rule of law, artificial intelligence, digitalization, consumer protection.

Literatura

- Allan, S., *The Rule of Law*, Zbornik radova: Philosophical Foundations of Constitutional Law, 2016.
- Busch, C., *Consumer law for AI Agents*, dostupno na: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=5187056, 16.2.2026.
- Vasiljević, M., *Privreda i vladavina prava*, Pravo i privreda, br. 4-6/2011.
- Vujisić, D., *Vladavina prava i usluge*, Zbornik radova: Usluge i vladavina prava, Kragujevac, 2021.
- Vujisić, D., *Pravo potrošača na informisanost – neki primeri iz prakse Suda pravde Evropske unije*, Zbornik radova Pravnog fakulteta, knj. 2, Kragujevac, 2025.
- Diceyja, A. V., *Introduction to the Study of the Law of the Constitution*, London 1885, dostupno na: https://constitution.org/1-Constitution/cmt/avd/law_con.htm#google_vignette
- Directive 2011/83/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2011 on consumer rights, amending Council Directive 93/13/EEC and Directive 1999/44/EC of the European Parliament and of the Council and repealing Council Directive 85/577/EEC and Directive 97/7/EC of the European Parliament and of the Council, OJ L 304, 22.11.2011.
- Directive 2005/29/EC of the European Parliament and of the Council of 11 May 2005 concerning unfair business-to-consumer commercial practices in the internal market and amending Council Directive 84/450/EEC, Directives 97/7/EC, 98/27/EC and 2002/65/EC of the European Parliament and of the Council and Regulation (EC) No 2006/2004 of the European Parliament and of the Council, OJ L 149, 11.6.2005.
- Directive (EU) 2019/2161 of the European Parliament and of the Council of 27 November 2019 amending Council Directive 93/13/EEC and Directives 98/6/EC, 2005/29/EC and 2011/83/EU of the European Parliament and of the Council as regards the better enforcement and modernization of Union consumer protection rules, OJ L 328, 18.12.2019.
- European Commission, *General-Purpose AI Code of Practice*, Brussels, 10 July 2025, dostupno na: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/general-purpose-ai-code-practice>, 19.2.2026.
- European University Institute, *Guiding Principles and Model Rules on Digital Assistants for Consumer Contracts*, dostupno na: https://www.europeanlawinstitute.eu/fileadmin/user_upload/p_eli/Projects/Algorithmic_Contracts/Guiding_Principles_and_Model_Rules_on_Digital_Assistants_for_Consumer_Contracts.pdf, 18.2.2026.

- Zakon o zaštiti potrošača, Sl. glasnik RS, br. 88/2021.
- Komentar Ustava Republike Srbije, Beograd, 2009.
- Jovanović, V., *Država blagostanja i tranzicija*, Beograd, 2009.
- Lepetić, J., *Veštačka inteligencija i upravljanje privrednim društvima*, Zbornik radova: Veštačka inteligencija: izazovi u poslovnopravnom pravu, Beograd, 2024.
- Mihajlović, B., *Veštačka inteligencija i osnovna prava potrošača*, Zbornik radova Pravnog fakulteta, knj. 2, Kragujevac, 2025.
- Mihajlović, B., *Promena potrošačkog prava u digitalno doba*, Kragujevac, 2023.
- Orlović, S., *Ustavno pravo*, Novi Sad, 2008.
- Postema, G., *Law's Rule: The Nature, Value, and Viability of the Rule of Law*, 2022.
- Rapajić, M., *Uloga izvršne i upravne vlasti, kao i nevladinih organizacija u zaštiti prava potrošača*, Zbornik radova: Usluge i zaštita korisnika, Kragujevac, 2015.
- Riefa, C., Coll, L., *The transformative potential of Enforcement Technology (EnfTech) in consumer law*, Reading, 2024.
- Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828 (Artificial Intelligence Act), (u daljem tekstu: Uredba o VI) OJ L 2024/1689, 12.7.2024.
- Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market for Digital Services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act), OJ L 277, 27.10.2022.
- Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation), OJ L 119, 4.5.2016.
- Savković, V., *Odnos temeljnih sloboda unutrašnjeg tržišta i temeljnih ljudskih prava u praksi Suda pravde EU*, Revija za kriminologiju i krivično pravo, br. 2/2009.
- Sein, K., *The applicability of the Digital Content Directive and Sales of Goods Directive to goods with digital elements*, Juridica International, br. 30/2021.
- Sein, K., Spindler, G., *The new Directive on contracts for the supply of digital content and digital services – scope of application and trader's obligation to supply – part 1*, European Review of Private Law, br. 3/2019.
- Sekulić, A., *Veštačka inteligencija u funkciji održivog poslovanja*, Pravo i privreda, br. 3/2025.
- Sunday Times v. United Kingdom (No. 1), Judgment of 26 April 1979, Series A no. 30.
- Sposini, L., *The Italian implementation of the sale of goods directive and the digital contents and services directive: between critical issues and novelties*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, Vol. 74, No 5-6, 2024.
- Schulze, R., *Supply of digital content: a new challenge for European contract law*, Zbornik radova: European Contract Law and the Digital Single Market, Antwerp 2016.
- Ustav Republike Srbije (u daljem tekstu: Ustav RS), Sl. glasnik RS, br. 98/2006, 115/2021.
- Fuller, L. L., *The Morality of Law*, 2. izdanje, New Haven, 1971.
- Helberger, N. et al, *Digital content contracts for consumers*, Journal of Consumer Policy br. 1/2013.
- Chesterman, S., Gao, Y., Hahn, J., et al., *Evolution of AI Governance*, dostupno na: DOI: 10.36227/techrxiv.24681063.v1, 17.2.2026.

